

TRANSAKČNÉ NÁKLADY, VLASTNÍCKE PRÁVA A EXTERNALITY – K VEDECKÉMU ODKAZU R. H. COASEA

Anetta Čaplánová, Marcel Novák, Ekonomická univerzita v Bratislave*

Úvod

Napriek tomu, že výskum v oblasti ekonomických vied nie je už dlho záležitosťou jednotlivcov a úspech možno spravidla dosiahnuť v rámci silných a konkurencieschopných výskumných tímov založených na komplementarite expertízy ich členov, v 20. storočí vývoj ekonomickej vedy determinovali osobnosti, ktoré nielen založili nový výskumný program v ekonómii, ale ovplyvnili vývoj celej vednej disciplíny. Patrí k nim aj Ronald Harry Coase, ktorého život sa skončil v roku 2013, považujeme preto za vhodné pripomenúť si jeho dielo a odkaz pre rozvoj ekonómie.

R. H. Coase pochádzal z Veľkej Británie, väčšinu svojho profesionálneho života však pôsobil v USA a veľká časť jeho profesionálnej kariéry je spojená s University of Chicago. Počas svojho života významne prispel k vzniku a rozvoju novej inštitucionálnej ekonómie, dynamicky sa rozvíjajúceho výskumného programu, ktorý poskytol relevantné odpovede na viaceré problémy reálneho ekonomického vývoja, na ktoré hlavný prúd nedokázal dať prijateľnú odpoveď. Coase položil aj základy vednej disciplíny Ekonómia a právo. V roku 1991 mu bola za jeho prínos k rozvoju ekonómie udelená cena Švédskej ríšskej banky za ekonomické vedy na pamiatku Alfreda Nobela. Toto ocenenie získal za objav a vysvetlenie významu transakčných nákladov a vlastníckych práv pre inštitucionálnu štruktúru a fungovanie ekonomiky.

R. H. Coase prežil tvorivú profesionálnu kariéru, ktorou významne prispel k rozvoju ekonómie. Cieľom príspevku je pripomenúť Coaseov prínos k rozvoju novej inštitucionálnej ekonómie, ekonómie ako takej a v širšom kontexte i k rozvoju spoločenských vied, keďže nový inštitucionálny prístup našiel uplatnenie i v ďalších

* Tento článok bol pripravený s podporou projektov VEGA V-13-001-00, Význam novej inštitucionálnej ekonómie v súčasnom období, a VEGA č. 1/0975/15, Makroekonomické a mikroekonomické prejavy a dôsledky inflácie a deflácie. Autori ďakujú anonymným recenzentom PE, ktorí svojimi pripomienkami významne prispeli k dopracovaniu článku do jeho finálnej podoby.

spoločenských vedách, napr. v sociológii, v právnych a politických vedách. Coase už v mladom veku formuloval koncepciu, ktorá sa neskôr zaradila do ekonomickej teórie pod názvom Coaseova teoréma. Ukázal v nej, že za určitých predpokladov sa môže problém externalít vyriešiť bez vládnej regulácie. Zásadne ovplyvnil aj vývoj teórie firmy, keď poukázal na to, že firmy vznikajú ako spôsob zníženia transakčných nákladov a prispievajú tak k rastu efektívnosti alokácie zdrojov v ekonomike. Počas svojho života spolupracoval s viacerými významnými ekonómami, on sám sa však medzi nich nikdy nezaraďoval. Pri preberaní Nobelovej ceny začal svoje vystúpenie poukázaním na to, že do teoretickej analýzy nevnesol významné inovácie. Za svoj prínos považoval najmä to, že zdôraznil potrebu zahrnúť do analýzy aj tie prvky ekonomického systému, ktoré je tendencia často prehliadať. Ich zohľadnenie však úplne zmení štruktúru ekonómie, minimálne v mikroekonómii, resp. v teórii cien (Prize Lecture, 1991). Coase zdôrazňoval význam fungovania ekonomického systému, ktorý môžeme označiť aj ako inštitucionálna štruktúra výroby.

V príspevku sa zameriame na charakteristiku jednej z najvýznamnejších prác R. H. Coasea „The Nature of the Firm“ a jeho teóriu transakčných nákladov, jej význam pre riešenie problému externalít, a budeme sa venovať Coaseovej formulácii koncepcie, ktorá získala označenie Coaseova teoréma. Zhodnotíme Coaseov prínos k rozvoju ekonómie a hospodárskej praxe v neskorších obdobiach jeho profesionálneho života a charakterizujeme jeho príspevok k pochopeniu fungovania reálnych ekonomických systémov a naplňaniu praxeologickej funkcie ekonómie.

1. Podstata firmy a význam transakčných nákladov

R. H. Coase vo svojej teórii využil viaceré metodologické východiská neoklasickej analýzy, napr. metodologický individualizmus, keď základnou jednotkou jeho analýzy je blahobyť maximalizujúci jednotlivec, a aj uplatnil marginálny prístup. Obrátil však pozornosť k novým otázkam, ktorým sa neoklasickí ekonómovia podrobnejšie nevenovali, osobitne k významu alternatívneho inštitucionálneho usporiadania pre fungovanie ekonomiky a spoločnosti, ako aj k vplyvu inštitúcií na motívy a konanie jednotlivcov. Položil základy nového inštitucionálneho prístupu, ktorý sa snaží ekonomicky zdôvodniť, prečo sa inštitucionálne usporiadanie spoločnosti a ekonomická realita ako celok odlišujú od dokonale konkurenčného modelu. Pritom však poukázal na to, že odchýlky od dokonale konkurenčného modelu nemusia byť nevyhnutne neefektívne a môžu byť účinným protipólom k existencii transakčných nákladov.

V neoklasickom svete nezohrávajú inštitúcie pri uskutočňovaní ekonomických aktivít žiadnu úlohu a je zrejmé, že takáto predstava o fungovaní spoločnosti je v mnohom vzdialená od reality. Nová inštitucionálna ekonómia vychádza z predpokladu, že jednotlivci sú nedokonale informovaní, so získavaním informácií sú spojené transakčné náklady a ekonomické subjekty pôsobia v prostredí neistoty. Vznik formálnych a neformálnych inštitúcií potom Coase chápe ako spôsob zníženia transakčných nákladov.

Najvýznamnejšie práce Ronalda H. Coasea (1937, 1960), v ktorých objasnil význam transakčných nákladov a vlastníckych práv pre inštitucionálnu štruktúru a fungovanie hospodárstva možno považovať za piliere vzniku novej inštitucionálnej ekonómie. Ide o Coaseov článok z roku 1937 „The Nature of the Firm“ (Coase, 1937), v ktorom riešil otázku príčin vzniku firiem, a článok z roku 1960 „The Problem of Social Cost“ (Coase, 1960), v ktorom formuloval podstatu teórie, ktorá neskôr získala označenie Coaseova teoréma.

Základy článku „The Nature of the Firm“ Coase napísal vo veľmi mladom veku na základe skúseností, ktoré získal počas študijnej cesty po USA, kde skúmal štruktúru amerických priemyselných firiem s cieľom zistiť, prečo sú rôzne priemyselné odvetia riadené rôznym spôsobom. Navštívil početné priemyselné podniky, svoju pozornosť zamerlal na skúmanie štruktúry amerického automobilového priemyslu, skúmal aj vnútorné procesy, ku ktorým dochádza vo firmách, ako aj postavenie firiem na trhu. Vo svojom skúmaní Coase uplatnil nový prístup v ekonomickej analýze založený na zohľadnení transakčných nákladov a s jeho využitím vysvetlil príčiny existencie firiem. Vysvetlil v ňom podstatu transakčných nákladov, ich význam pre fungovanie firiem a obmedzenia, ktorým sú firmy vystavené. Keďže väčšina pracovníkov pracuje vo firmách a veľká časť ekonomiky je založená na vnútro-firemných transakciách, ktoré sa neriadia pravidlami fungovania trhu, kládol si v ňom otázku, prečo sa ľudia rozhodnú pracovať vo firmách a nezabezpečia si zmluvné kontrakty individuálne na trhu. Na trhu sa cena vyvíja prostredníctvom série výmenných transakcií na základe dopytu a ponuky. Vo firme sú trhové transakcie nahradené rozhodnutiami podnikateľa, ktorý riadi výrobu a činnosť firmy.

„... fungovanie trhu je spojené s nákladmi, a sformovaním organizácie a umožnením nejakej autorite (podnikateľovi), aby usmerňoval zdroje, dôjde k úspore určitých marketingových nákladov. Podnikateľ to musí dosiahnuť pri nižších nákladoch zohľadniac fakt, že môže získať výrobné faktory pri nižšej cene ako pri trhových transakciách, ktoré nahradí, pretože ak by to nedosiahol, je vždy možné sa vrátiť späť k otvorenému trhu....“ (Coase, 1937, str. 392)

Coaseovo vysvetlenie existencie firmy je založené na existencii transakčných nákladov. Na konkurenčnom trhu dochádza k početným nákladom, ktoré zaniknú, ak sa transakcie uskutočňujú vo firme. Ide najmä o náklady spojené s fungovaním cenového mechanizmu. Podľa Coasea je zistenie relevantných cien najviditeľnejším nákladom súvisiacim s pôsobením firmy na trhu, ktorý môže byť veľmi významný.

Vo všeobecnosti možno transakčné náklady chápať ako náklady vznikajúce v dôsledku transferu vlastníckych práv. V úzkom slova zmysle sa vzťahujú na čas a úsilie potrebné na uskutočnenie určitej transakcie. V širšom zmysle slova predstavujú akékoľvek použitie zdrojov potrebných na uzatvorenie dohôd, vrátane nákladov na získanie potrebných informácií, nákladov na zabránenie podvodom a pod. Významnú časť nákladov v moderných ekonomikách tvoria práve transakčné náklady. Ako sme uviedli vyššie, Coase považoval vznik firiem za spôsob zníženia transakčných nákladov. Rast veľkosti firiem však otvára aj otázku limitov ich rastu. Coase

poukázal na to, že so svojím rastom firma dosahuje klesajúce výnosy z podnikateľskej činnosti, rastú transakčné náklady a firma nie je schopná efektívne využívať výrobné faktory. Pri dosiahnutí určitej veľkosti firmy bude prínos dosiahnutý z úspor z rozsahu nižší, ako dodatočné náklady spojené s rastúcou byrokratizáciou organizácie výroby.

Tento prístup možno čiastočne relativizovať v 21. storočí, keď vo výrobe dominujú stále komplexnejšie diferencované a personalizované výrobky a služby a trhová sila sa presúva z predávajúceho na kupujúceho. Firmy v kreatívnych odvetviach výroby kladú preto stále väčší dôraz na pridanie hodnoty pre zákazníka a nie na dosahovanie vnútornej efektívnosti. To môže potenciálne znižovať význam úspory transakčných nákladov z realizácie aktivít v tomto type firiem, ako ho identifikoval R. H. Coase.

Teória transakčných nákladov, ktorá sa začala rozvíjať od publikovania Coaseovho článku „The Nature of the Firm“ sa stala východiskom inštitucionálnej teórie firmy. Na Coaseovu teóriu nadviazali ďalší ekonómovia. K jej ďalšiemu rozpracovaniu prispel napr. Oliver Williamson (Williamson, Winter, 1993), ktorý aj po prvý krát použil pojem nová inštitucionálna ekonómia. Williamson ukázal, že v porovnaní s hypotetickou situáciou nulových transakčných nákladov, sú v reálnom svete transakčné náklady spravidla pozitívne, čo vedie k poklesu blahobytu spoločnosti spôsobenému tým, že časť zdrojov sa využíva na zabezpečenie transakcií a klesá teda i rozsah uskutočnených ekonomických činností. V určitom zmysle možno každý odklon ekonomiky od stavu Paretovho optima pripísať existencii transakčných nákladov, keďže za predpokladu nulových transakčných nákladov by sa zrealizovali všetky kontrakty smerujúce k stavu Paretovho optima.

Na Coaseov článok „The Nature of the Firm“ (Coase, 1937) nadviazali aj ďalší predstavitelia novej inštitucionálnej ekonómie, Harold Demsetz a Armen Alchian. Vo svojom článku „Production, Information Costs and Economic Organization“ (Demsetz a Alchian, 1972) poukázali na to, že vo firmách je potrebné reagovať na vysoké informačné náklady. Ich prístup nie je inkonzistentný s Coaseovým prístupom, možno ho považovať za jeho rozšírenie. Podľa Alchiana a Demsetza firmy vznikajú v dôsledku dodatočného výnosu, ktorý možno dosiahnuť výrobou v tíme, keď výsledok tímovej práce je spravidla vyšší, ako súčet individuálnych príspevkov pracovníkov. Firmu považujú za súbor kontraktov medzi výrobnými faktormi. Jednotliví členovia tímu síce konajú vo svojom vlastnom záujme, avšak uvedomujú si tiež, že ich individuálny úspech do určitej miery závisí od úspechu celého tímu a jeho konkurencieschopnosti s inými tímami. Pri tímovej práci dochádza však i k informačnému problému, keď je obtiažne identifikovať konkrétny prínos jednotlivých pracovníkov. Úspech firmy je potom určený aj schopnosťou podnikateľa riadiť tím a prekonať existujúce informačné problémy. V nadväznosti na to Jensen a Meckling (Jensen, Meckling, 1976) skúmali proces oddelenia vlastníctva od kontroly firmy, poukázali na problém asymetrickej informovanosti vo firmách a formulovali teóriu ekonomických agentov.

2. Transakčné náklady a problém riešenia externalít

Význam transakčných nákladov pre fungovanie ekonomík je v ekonómii všeobecne prijímaný. Teória transakčných nákladov má význam pre riešenie problému negatívnych externalít, ale aj pre ďalšie oblasti ľudskej činnosti. Coase jej význam vysvetlil na základe série príkladov. K tejto koncepcii sa vrátil v šesťdesiatych rokoch 20. storočia, keď vyvolala veľký záujem zo strany najuznávanejších ekonómov a transakčné náklady sa dostali do centra pozornosti. Doplnené o analýzu významu vlastníckych práv sa stali východiskom Coaseovho prístupu k riešeniu viacerých kľúčových otázok spojených so snahou zabezpečiť efektívnu alokáciu vzácnych zdrojov v prípade existencie externalít.

Coase zastával názor, že za predpokladu voľnej výmeny právne vymedzených vlastníckych práv z hľadiska dosiahnutia efektívnosti nezáleží na ich pôvodnom rozdelení. Slobodná výmena vlastníckych práv na trhu odstráni dôsledky ich nesprávnej alokácie, ak sú tieto práva jednoznačne definované. Na ilustráciu použil príklad negatívnych externalít, keď lokomotívy poškodzujú vlastníkov polí, ktoré sa nachádzajú v blízkosti železnice. Ukázal, že obe strany majú motívy rokovať o výmene vlastníckych práv dovtedy, kým môžu z ich výmeny dosiahnuť potenciálny zisk. Úžitok z výmeny vlastníckych práv nie je vyčerpaný, pokiaľ vlastnícke práva nevlastní tá strana, ktorá si ich najviac cení. Takáto situácia nastane, ak sú práva alokované efektívne. Ak trh funguje, zabezpečí efektívnu alokáciu vlastníckych práv. Ak je teda počet zúčastnených strán primerane nízky a v porovnaní s úžitkom, ktorý rokovanie prinesie, sú náklady na rokovanie tiež nízke, zabezpečí súkromný trh dosiahnutie spoločenskej efektívnosti.

Ak však je počet zúčastnených strán veľký, výsledok bude odlišný. V tomto prípade by boli transakčné náklady na rokovanie vysoké v porovnaní s úžitkom, ktorý môže každá strana z výmeny dosiahnuť. Je preto pravdepodobné, že neefektívnosť pôvodnej alokácie práv bude pretrvávať i napriek možnosti vyjednávania. V takýchto situáciách môže riešenie problému externalít zabezpečiť intervencia zo strany vlády a to buď zaťažením objemu produkcie daňou, ktorá zvýši náklady výrobcov produkujejúcich negatívnu externalitu na úroveň marginálnych spoločenských nákladov, alebo vládnu reguláciou, ktorá zaviazne firmy k zmene (Coase, 1937).

Coaseova koncepcia upriamila pozornosť na tie obmedzenia vlastníckych práv a transakčných nákladov, ktoré v rozhodujúcej miere ovplyvňujú správanie sa ekonomických subjektov. Paretovu optimalitu a ekonomickú efektívnosť objasnila vo svetle obmedzení, ktoré ignorovali neoklasickí ekonómovia a poskytla inovatívny prístup k teórii verejnej regulácie (Lisý a kol., 2003).

Coaseov prístup sa premietol aj do praktických prístupov k riešeniu problému znečistenia.

Coase (1960) poukazoval na potrebu explicitne definovať vlastnícke práva na znečisťovanie a zabezpečiť ich transferabilitu, aby ich bolo možné oceniť na trhu. Na tento prístup nadviazal H. Demsetz (1967), ktorý uvažoval s možnosťou obchodo-

vania s emisnými povoleniami. Dales (1968) a Crocker (1966) rozpracovali praktické aplikácie Coaseovho prístupu na podmienky znečistenia vody a ovzdušia.

Vychádzajúc z tohto teoretického rámca sa sformoval aj trhovo orientovaný prístup k riešeniu problému znečistenia založený na obchodovateľných povoleniach na znečistenie. Pri jeho uplatnení regulačný orgán určí optimálnu úroveň znečistenia a firmy musia vlastniť povolenia na znečisťovanie zodpovedajúce úrovni znečistenia, ktorú produkujú. S týmito povoleniami môžu obchodovať. Z teoretického hľadiska tie firmy, ktoré sú schopné znížiť úroveň svojich emisií pri najnižších nákladoch, budú povolenia na znečistenie predávať, a firmy s najvyššími nákladmi na odstránenie znečistenia ich budú kupovať. Takýmto spôsobom sa má zabezpečiť dosiahnutie optimálnej úrovne znečistenia pri najnižších spoločenských nákladoch. Tento prístup našiel uplatnenie aj v praktickej hospodárskej politike, keď napr. krajiny Európskej Únie využívajú vo svojej environmentálnej politike systém obchodovania s emisiami.

Nadviažuc na Coaseov prístup (Coase, 1960), osobitný spôsob riešenia problému negatívnych externalít a problému spoločných zdrojov poskytla Elinor Ostromová. Ukázala, že spoločné vlastníctvo možno úspešne spravovať bez potreby jeho regulácie, resp. privatizácie. Nadmerné využitie spoločných zdrojov znižuje hodnotu spoločných zdrojov dostupných pre iných používateľov a je tak zdrojom negatívnych externalít. E. Ostromová (Ostrom, 1990) na základe uskutočnených empirických výskumov, početných prípadových štúdií a experimentov spojených napríklad s využitím zdrojov rybolovu, pastvín a vodných zdrojov, dokázala, že využívanie spoločných zdrojov je často hospodárnejšie, ako predpokladá tradičný prístup. Podľa jej názoru samospráva zdrojov založená na konsenze členov daného spoločenstva môže byť pre ich efektívne využívanie účinnejšia, ako centrálné určené pravidlá, či využitie mechanizmov donútenia.

3. Problém spoločenských nákladov a formulovanie Coaseovej teóremy

V 50-tych rokoch 20. storočia R. H. Coase venoval významnú pozornosť problému regulácie a úlohe jasne definovaných vlastníckych práv (Coase, 1950), ktorý sa stal aj predmetom kritiky zo strany viacerých ekonómov.¹ Coase svoj prístup vysvetlil v článku „The Problem of Social Cost“, ktorý v súčasnosti patrí medzi najviac citované články v histórii modernej ekonomickej vedy.² V tomto článku ukázal, že správne stanovené vlastnícke práva sú predpokladom riešenia problému externalít. Ako liberálne orientovaný ekonóm zaujímal prevažne skeptický postoj k nariadeniam vlády, bol však súčasne aj empiricky orientovaným vedcom, ktorý chápal komplex-

1 Medzi kritikov Coaseovho prístupu patrili aj niektorí ekonómovia z University of Chicago, ktorí ho vyzvali na diskusiu. Keď v úvode diskusie predniesol Coase svoje argumenty, len jeden z chicagských ekonómov súhlasil s jeho prístupom. Svojimi argumentačnými schopnosťami však v diskusii o význame jasne definovaných vlastníckych práv Coase presvedčil všetkých kolegov, včítane Milтона Friedmana (Stigler, 1988).

2 Podľa údajov Google Scholar dosiahol počet citácií k 18. 3. 2015 25029. Dostupné na: http://scholar.google.sk/scholar?q=The+problem+of+social+cost&btnG=&hl=en&as_sdt=0%2C5

nosť spoločenskej reality. Pripustil, že v mnohých prípadoch, osobitne vtedy, ak sa negatívne externality dotýkajú veľkého počtu ľudí, neposkytne súkromný trh účinné riešenie problému.

Napriek tomu, že samotný R. H. Coase svoj prístup nikdy explicitne teoreticky neformuloval, teória, ktorá sa označuje ako Coaseova teoréma, sa stala súčasťou štandardnej ekonómie a poskytuje významný základ pre modernú ekonomickú analýzu ekonomickej regulácie, osobitne v prípade externalít. G. J. Stigler vo svojej práci z roku 1966 zhrnul Coaseov prístup, a po prvý krát ho označil ako teoréma (Stigler, 1966). Od obdobia svojho vzniku sa skúmaniu tejto koncepcie venovalo veľa výskumníkov, ktorí sa zamerali na jej rôzne interpretácie, ale aj empirické overenie.

Samotný Coase túto teóriu nepovažoval za všeobecne aplikovateľnú a nevyvrátiteľnú súčasť ekonomickej teórie, skôr ju pokladal za užitočné mentálne cvičenie. Cheung (Cheung, 1969) Coaseovu teorému ďalej rozšíril, keď poukázal na to, že aj ďalšie inštitucionálne formy (napr. kontrakty, či na korekciu zamerané zdanenie) dokážu zabezpečiť korekciu smerom k efektívnej alokácii zdrojov.

V článku analyzoval činnosť firiem, ktorá má negatívne účinky na ostatné ekonomické subjekty a trvalo tak zmenil spôsob nazerania ekonómov na problém negatívnych externalít. Coaseovým cieľom bolo rozšíriť, resp. prehodnotiť prístup k externalitám, ktorý uplatnil A. C. Pigou začiatkom 20. storočia (Pigou, 1920) a ktorého podstatou je myšlienka zdaníť činnosti, ktoré vedú k vzniku spoločenských nákladov a nie sú zohľadnené v cenách.

Coase nepovažoval Pigouov prístup za najlepšie riešenie problému spoločenských nákladov. Ak jedna firma poškodzuje druhú, nie je kľúčové jej v tom zabrániť, ale to, či má vlastnícke právo tak konať, resp. druhá firma má vlastnícke právo preniesť tieto náklady na prvú firmu. Za primárnu otázku preto nepovažuje spôsob zohľadnenia spoločenských nákladov, ale záujmy oboch zúčastnených subjektov. V ideálnom svete, v ktorom neexistujú transakčné náklady, by obe strany vstúpili do vzájomných rokovaní a dosiahli dohodu výhodnú pre obe strany bez toho, aby vec museli riešiť súdy. V reálnom svete je však uzatvorenie dohôd spojené s transakčnými nákladmi. Podľa Coaseovho prístupu je úlohou súdov, aby rozhodli, náklady ktorej strany sú nižšie a ako zabezpečiť dosiahnutie efektívneho výsledku. Týmto spôsobom môžu súdy simulovať vyjednávanie, ku ktorému by došlo na trhu, ak by transakčné náklady boli nulové. Na dosiahnutie tohto cieľa je však nevyhnutné, aby vlastnícke práva boli jednoznačne definované. Coaseovo riešenie teda nepredpokladá, že problém externalít možno riešiť bez účasti verejných inštitúcií, avšak ponúka alternatívne riešenie k systému pigouovských daní.

Coase tiež uvažoval, ako sa vysporiadať s firmami, ktorých činnosť má škodlivé dopady na iné subjekty (napr. továrne, ktoré spôsobujú hluk a vypúšťajú do ovzdušia toxické plyny). Štandardné riešenie je založené na stanovení úrovne znečistenia emitovaného danou firmou, alebo uvalení dane, ktorá obmedzí rozsah činnosti firmy na efektívnu úroveň. Coase takéto riešenie odmietal, keďže takéto opatrenia majú podľa neho nežiaduce dopady. Problém spoločenských nákladov má svoj teoretický

i praktický rozmer. Ak uvažujeme o probléme znečistenia, z teoretického hľadiska by v ideálnom svete bolo jedno, ktorá strana je za znečistenie zodpovedná. Ak by obe strany disponovali všetkými relevantnými informáciami, mohli by sa stretnúť, diskutovať a bez nutnosti štátnej intervencie dospieť k spoločensky prijateľnej dohode. Praktický aspekt spoločenských nákladov poukazuje na to, že určenie vlastníckych práv determinuje, ktorá zo zúčastnených strán ponese náklady prijatého riešenia. Coase poukázal na to, že bez ohľadu na pôvodné rozdelenie vlastníckych práv bude výsledok vyjednávania rovnaký. Ak sú vlastnícke práva jasne definované a transakčné náklady nulové, nie je na dosiahnutie Pareto optimálneho riešenia potrebná vládna regulácia.

Predpoklady Coaseovej analýzy však možno považovať za relatívne realistické. Napríklad priemyselné znečistenie sa dotýka veľkého počtu ľudí. Môže však byť veľmi nákladné zhromaždiť všetkých zainteresovaných na jednom mieste a dosiahnuť medzi nimi dohodu. Podľa Coasea nemusí však vládna regulácia viesť nevyhnutne k lepším výsledkom ako riešenie, ktoré zabezpečí trh. Na druhej strane však možno predpokladať, že občasná administratívna regulácia zlepši ekonomickú výkonnosť firiem. Ako poukázal R. Coase (Coase, 1960), vláda disponuje právomocami, ktoré môžu prispieť k tomu, že sa dosiahnu žiaduce výsledky pri nižších nákladoch ako ich môže dosiahnuť súkromná organizácia, priama vládna regulácia však nevedie vždy k lepším výsledkom, ako v prípade uplatnenia súkromného trhu.

Coase považoval za vhodné, aby sa na riešenie tohto typu problémov využil individuálny prístup. Ak ide o komplikovaný spor, ktorý sa dotýka veľkého počtu strán, považuje za najvhodnejšie uplatniť reguláciu, resp. zaťažiť subjekty daňou. Ak ide o spor s menším počtom zúčastnených subjektov, za najvhodnejšie riešenie považuje ich vzájomnú dohodu. Vo svojom príhovore pri príležitosti udelenia Nobelovej ceny uviedol, že Coaseovu teorému chápe ako odrazový mostík na ceste k analýze hospodárstva, v ktorom nie sú transakčné náklady nulové (Prize Lecture, 1991).

Coaseova teoréma sa stala predmetom kritiky a často bola považovaná len za teoretickú zaujímavosť, s poukázaním na jej nízku využiteľnosť v reálnom živote, keďže transakčné náklady sú len zriedka také nízke, aby umožnili efektívne vyjednávanie. James Meade na príklade farmára a včelára poukázal na to, že coaseovský typ vyjednávania je aj v takomto jednoduchom prípade neefektívny (Meade, 1952). Napriek tomu, že praktické skúsenosti ukázali, že včelári a farmári sa často v realite správajú v súlade s tým, ako predpokladal Coase, v mnohých komplexnejších prípadoch sa takýto spôsob riešenia problému externalít ukázal ako nerealistický.

H. Demsetz však poukázal na to, že vo svojom prístupe Coase (1960) preceňoval význam transakčných nákladov, pričom nezohľadnil pozitívne náklady, ktoré sú spojené s vlastníctvom. Súkromné vlastníctvo nemožno vytvoriť a zachovať bez nákladov, ale sú s tým spojené pozitívne náklady, napriek tomu, že neoklasický model zjednodušene s týmito nákladmi neuvažuje. Podľa Demsetza existuje efektívna miera vlastníctva, ktorá je vo všeobecnosti nižšia ako 100 percent (Demsetz, 2011, s.11).

Coaseova teória má aj širšie uplatnenie. Dokumentuje to príspevok Douglasa C. Northa (Prize Lecture, 1993), ktorý vo svojom výskume uplatnil prístup založený

na vlastníckych právach, transakčných nákladoch a teórii ekonomickej organizácie aplikovanej na analýzu dejín a hospodárskeho rozvoja. Inštitúcie chápe ako človekom navrhnuté obmedzenia, ktoré vytvárajú štruktúru pre politické, ekonomické a sociálne interakcie. Pozostávajú z neformálnych obmedzení (zvykov, tradícií, kódexov správania), ako aj z formálnych pravidiel (zákonov, pravidiel, vlastníckych práv) a spôsobov ich vymáhania. Spoločne definujú motivačnú štruktúru spoločnosti a ekonomiky. Ak sú v ekonomike transakčné náklady pozitívne, stávajú sa inštitúcie relevantné pre ekonomický rozvoj (North, 1991). Formálne pravidlá možno rýchlo zmeniť, neformálne normy sa menia len pomaly a postupne. Ak spoločnosť prijme formálne pravidlá iného štátu, resp. zoskupenia, bude jej vývoj rozdielny ako vývoj v štáte, ktorého pravidlá prevzala, práve kvôli existujúcim rozdielom v neformálnych normách. Preto napr. transfer formálnych politických a ekonomických pravidiel z úspešných západných trhových ekonomík do ekonomík tretieho sveta alebo východnej Európy nie je postačujúcou podmienkou na zabezpečenie ich ekonomickej výkonnosti.

4. Poskytovanie verejných statkov a inštitucionálne usporiadanie v Coaseho teórii

Coaseov prínos v oblasti teórie transakčných nákladov a riešenia problému spoločenských nákladov významne ovplyvnil aj ďalšie oblasti výskumu, ktorým sa Coase venoval. Osobitnú pozornosť si zaslúži najmä jeho prístup k problému poskytovania verejných statkov v širšom kontexte. Coase sa často považuje za autora reformy politiky prideľovania telekomunikačných licencií, resp. identifikácie vhodného riešenia prideľovania rozhlasových a vysielacích práv. Vo svojom článku „The Federal Communications Commission“ (Coase, 1959) kritizoval licencovanie komunikačného spektra vládou jednotlivým firmám a navrhol využiť systém aukcie vlastníckych práv ako efektívnejší spôsob prideľovania vysielacích práv jednotlivým užívateľom. Zamerail sa aj na reguláciu telekomunikačného priemyslu v USA. Komisii zodpovedajúcej za prideľovanie licencií navrhol, aby predávala licencie na vysielacie práva prostredníctvom aukcií, keď licencia pripadne tej firme, ktorá predloží najvyššiu ponuku.³ Článok vyvolal diskusiu o vlastníckych právach, ktoré by úspešný uchádzač získal. Coase veril v efektívnosť výsledku dosiahnutého na základe motivácie súkromných subjektov pri riešení sporov, k efektívnemu a obojstranne výhodnému riešeniu povedú podľa jeho názoru aj rozhodnutia súdov, ktoré považoval za vhodnejšie ako uplatnenie systému vládnej intervencie.

V roku 1974 R. H. Coase na príklade majákov poukázal na ďalší spôsob ako riešiť problém súkromného poskytovania verejných statkov. V článku „The Lighthouse in Economics“ (Coase, 1974) formuloval záver, že v prípade poskytovania služieb majákov sa má úloha vlády obmedziť na stanovenie a sledovanie dodržiavania vlastníckych práv k majáku. Podľa jeho názoru takýto systém funguje lepšie ako rieše-

3 Tento prístup sa v USA uplatnil až o niekoľko desaťročí neskôr, v 90-tych rokoch 20. storočia, dovtedy sa telekomunikačné frekvencie prideľovali zadarmo.

nie, keď sú majáky vo verejnom vlastníctve, napriek tomu, že služby majáka, ktoré sa vyznačujú nerivalitou spotreby a nevylúčiteľnosťou zo spotreby, možno považovať za vhodný príklad verejného statku. Systém majákov, ktoré vo Veľkej Británii prevádzkovali predovšetkým súkromné firmy, bol založený na princípe účtovania poplatku každému, kto maják využíva. Úloha vlády sa obmedzovala na stanovenie a vymáhanie vlastníckych práv k majákom. Coase ukázal, že tento systém fungoval lepšie, ako situácie, keď sú majáky vo verejnom vlastníctve.

Okrem spomenutých prác Coase napísal početné vedecké články, v ktorých ďalej rozpracoval teóriu transakčných nákladov a aplikoval ju aj na ďalšie oblasti ekonómie. Svoje teoretické názory publikoval napríklad v publikáciách „The Firm, the Market and the Law“ (Coase, 1988), „Essays on Economics and Economists“ (Coase, 1994). V neskoršom období napr. práce „Accounting and the Theory of the Firm“ (Coase, 1990), „Economics and Contiguous Disciplines“ (Coase, 1978), „Law and Economics at Chicago“ (Coase, 1993), „The New Institutional Economics“ (Coase, 1998), „The Institutional Structure of Production“ (Coase, 1992).

V posledných rokoch svojho života sa Coase venoval štúdiu čínskeho ekonomického modelu, čím významne prispel k vysvetleniu významu inštitúcií pre zabezpečenie ekonomického úspechu v krajine, v ktorej neboli etablované štandardné demokratické inštitúcie. Výsledky svojho výskumu publikoval v knihe „How China Became Capitalist“ (Coase, Wang, 2012). Autori v nej reagovali na ekonomický rast, ktorý ekonomiky Číny a Vietnamu dosiahli v posledných rokoch. Zmeny, ktoré nastali v čínskej ekonomike, nepovažovali za dôsledok úmyselného správania sa vedení čínskych firiem, ale za výsledok „marginálnych revolúcií“. Podľa ich názoru sa v snahe o modernizáciu socializmu stala Čína kapitalistickou. Pripomínali pritom prístup čínskeho reformátora a vodcu Deng Xiaopinga, podľa ktorého je v Číne potrebné najskôr umožniť niektorým ľuďom zbohatnúť, t.j. zabezpečiť akumuláciu kapitálu, pričom nešlo len o politické elity v krajine. Táto publikácia vyvolala v Číne záujem a ohlas. Coase sa zaradil k malému počtu v Číne rešpektovaných západných ekonómov. Veril, že čínska úcta k novým myšlienkam a k vzdelaniu prispeje k ďalšiemu rozvoju vednej disciplíny Ekonómia a právo v tejto krajine. Plánoval svoju prvú cestu do Číny, ako aj založenie nového vedeckého časopisu reagujúceho na prílišné zameralie súčasnej ekonómie na využívanie štatistických a ekonometrických metód.

Vo svojom výskume R. H. Coase skúmal aj fungovanie firiem a trhov v ekonomickej realite, najmä vo vzťahu k existujúcim bariéram voľnej a otvorenej výmeny. Jeho teória sa ukázala ako relevantná aj pri analýze súčasného stavu bankového sektora (Carney, 2013). Poukazoval na to, že z teoretického hľadiska sa finančný systém najčastejšie chápe ako systém na sprostredkovanie úverov bankami, poisťovňami a penzijnými fondmi. Tieto zabezpečujú interakciu medzi veriteľmi a dlžníkmi. V polovici 40-tych rokov 20. storočia banky, poisťovne a penzijné fondy sprostredkovali v podstate všetky úvery. Príčinou existencie sprostredkovateľov medzi sporiteľmi a dlžníkmi je existencia transakčných nákladov. Ak by neexistovali sprostredkovatelia, dlžník by musel kontaktovať veľké množstvo sporiteľov, pričom každý potenciálny

veriteľ by musel preskúmať úverovú spôsobilosť potenciálneho dlžníka. Obe strany by sa museli dohodnúť na cene a podmienkach úveru. Takýto systém by bol spojený s vysokými transakčnými nákladmi, ktoré umožňujú obmedziť finanční sprostredkovatelia. Problémom vo vývoji na finančných trhoch podľa Coaseho bolo to, že veľkú časť sprostredkovania úverov riadil tieňový bankový systém.

Podľa údajov Federálneho rezervného systému z roku 2012 sa v ekonomike USA tradičné banky podieľali len na asi 47 percentách sprostredkovaných úverov, pričom pred nástupom finančnej krízy to bolo len 40 percent. Inštitúcie, ktoré sú súčasťou tieňového bankového systému, sa v roku 2012 v ekonomike USA podieľali na asi 26 percentách sprostredkovania úverov, pričom pred finančnou krízou to bolo až 34 percent (Carney, 2013). Tento posun môžeme interpretovať ako dôsledok poklesu transakčných nákladov na sprostredkovanie úverov, ktorý bol vyvolaný najmä postupom sekuritizácie a vznikom ďalších typov úverových nástrojov. Združovanie úverov vedie k diverzifikácii, ktorá znižuje náklady sporiteľov na kontrolu svojich pôžičiek. Vývoj na finančných trhoch reflektuje teoretickú koncepciu R. H. Coasea, keď snaha o zníženie transakčných nákladov viedla k fúziám a akvizíciám a prehĺbila integráciu firiem.

Záver

R. H. Coase patril k najvplyvnejším a najcitovanejším predstaviteľom ekonomickej vedy za posledných päťdesiat rokov. Zmenil spôsob nazerania na to, kedy uplatniť vládnu intervenciu do ekonomiky a v ktorých prípadoch je potrebné uprednostniť využitie súkromných kontraktov (Galer a Manier, 2013). Svojou teóriou však poukázal aj na to, že v niektorých prípadoch neexistuje taký spôsob regulácie, ktorý by dokázal zabezpečiť efektívne riešenie. Ukázal, že každé riešenie je spojené s nákladmi a nie je dôvod uplatniť vládnu reguláciu len preto, že súkromný trh si s určitým problémom nedokáže poradiť.

Coase sa snažil prepojiť ekonomickú analýzu s reálnym ekonomickým vývojom. Coasova analýza nemá formalizovaný charakter, ide skôr o systémovú analýzu keď relativizoval platnosť odpovedí na niektoré otázky, ktoré dovtedy ekonómovia považovali za správne. Coase tiež položil základy vednej disciplíny Ekonómia a právo. Za jeden z najvýznamnejších príspevkov R. Coasea do ekonómie možno považovať jeho prínos do teórie externalít, keď poukázal na kľúčovú úlohu, ktorú pri riešení problému externalít zohrávajú transakčné náklady. Coaseovo vysvetlenie existencie firmy ako spôsobu na zníženie transakčných nákladov prehĺbilo pochopenie podstaty firiem, ako aj ich obmedzení v trhovách ekonomikách a stalo sa východiskom ďalšieho výskumu v modernej teórii firmy.

Prínos R. H. Coasea k formovaniu sa novej inštitucionálnej ekonómie a k rozvoju ekonómie vo všeobecnosti našiel odraz nielen v jeho vedeckých prácach, ale získal si aj početných pokračovateľov. Ide napríklad o výskum uskutočňovaný v rámci Inštitútu Ronald Coasea, alebo Coaseovho-Sandorovho inštitútu pre právo a ekonómiu na University of Chicago.

Nová inštitucionálna ekonómia, ktorej súčasťou je Coaseova teória, ponúka pri analýze aktuálnych problémov súčasného vývoja relevantné odpovede, či už ide o prebiehajúce krízové procesy, alebo dynamický rast vo vybraných regiónoch sveta. Do popredia sa dostáva aj výskum bezprostredne súvisiaci s výkonom praktickej hospodárskej politiky, napr. s využitím vhodných inštitucionálnych režimov zameraných na podporu rastu blahobytu spoločnosti, meranie efektívnosti fungovania demokratických politických systémov, resp. meranie miery ich neefektívnosti. Coase predznamenal aj vznik teórie verejnej voľby (Buchanan, Tullock, 1965), ktorá svojou analýzou zlyhaní vlády a verejného sektora jednoznačne ukázala, že spoločnosť nestojí pred voľbou medzi neefektívnym trhom a efektívnou vládou intervenciou, ale skôr medzi spektrom neefektívnych alternatív v súkromnom i vo verejnom sektore. Coaseovi pokračovatelia sa zameriavajú i na rozvoj a šírenie Coaseovej teórie v oblasti ekonómie životného prostredia, ekonómie zdravotnej starostlivosti, ekonómie vzdelávania, ekonómie a práva.

Napriek tomu, že Coaseov teoretický prínos nerieši všetky problémy v ekonómii, jeho prístup vždy poskytoval alternatívu k tradičnej ekonomickej analýze a bol pre hlavný prúd výzvu. Ďalší výskum v tejto oblasti umožňuje rozvíjať ekonómiu pri zohľadnení jej bezprostrednej prepojenosti s reálnym ekonomickým vývojom v súlade s tradíciami Coaseovho prístupu, osobitne pri riešení problému externalít a efektívneho poskytovania verejných statkov.

Literatúra

- BUCHANAN, J. M.; TULLOCK, G. 1965. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Second Edition. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1965.
- CARNEY, J. 2013. Ronald Coase and the Nature of Shadow Banking. CNBC, 2013. Dostupné na <http://cnbc.com/id/101008468>.
- COASE, R. H. 1937. The Nature of the Firm. *Economica*, 1937, Vol. 4, No. 16, pp. 386–405.
- COASE, R. H. 1950. *British Broadcasting: A Study in Monopoly*. Cambridge: Harvard University Press, 1950.
- COASE, R. H. 1959. The Federal Communications Commission. *The Journal of Law and Economics*, 1959, Vol. 2, No. 1, pp. 1–40.
- COASE, R. H. 1960. The Problem of Social Cost. *The Journal of Law and Economics*, 1960, Vol. 3, No. 1, pp. 1–44.
- COASE, R. H. 1974. The Lighthouse in Economics. *The Journal of Law and Economics*, 1974, Vol. 17, No. 2, pp. 357–376.
- COASE, R. H. 1978. Economics and Contiguous Disciplines. *The Journal of Legal Studies*, 1978, Vol. 7, No. 2, pp. 201–211.
- COASE, R. H. 1988. *The Firm, the Market and the Law*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1988.
- COASE, R. H. 1990. Accounting and the Theory of the Firm. *The Journal of Accounting and Economics*, 1990, Vol. 12, No. 1–3, pp. 3–13.
- COASE, R. H. 1992. The Institutional Structure of Production. *The American Economic Review*, 1992, Vol. 82, No. 4, pp. 713–19.
- COASE, R. H. 1993. Law and Economics at Chicago. *The Journal of Law and Economics*, 1993, Vol. 36, No.1, Part 2, pp. 239–254.

- COASE, R. H. 1994. *Essays on Economics and Economists*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1994.
- COASE, R. H. 1998. The New Institutional Economics. *The American Economics Review*, 1998, Vol. 88, No. 2, pp. 72–74.
- COASE, R. H.; WANG, N. 2012. *How China Became Capitalist*. New York: Macmillan Palgrave, 2012. s. 272. ISBN 978-1-137-01936-3.
- CROCKER, T. D. 1966. The Structuring of Atmospheric Pollution Control Systems. In Wolozin, H. (ed.). *The Economics of Air Pollution*. New York: W. W. Norton and Co., 1966, pp. 61–86.
- DALES, J. H. 1968. *Pollution, Property and Prices: an Essay in Policy-making and Economics*. Toronto: University of Toronto Press 1968. p. 111.
- DEMSETZ, H. 1967. Toward a Theory of Property Rights. *American Economic Review*. 1967, Vol. 57, No. 2, pp. 347–359.
- DEMSETZ, H. 2011. The Problem of Social Cost: What Problem? A Critique of the Reasoning of A. C. Pigou and R. H. Coase. *Review of Law and Economics*, February 2011, Vol. 7, No. 1, pp. 1–13.
- DEMSETZ, H.; ALCHIAN, A. 1972. Production, Information Costs and Economic Organization. *American Economic Review*. 1972, Vol. 62, No. 5, pp. 777–795.
- GALER, S.; MANIER, J. 2013. Ronald H. Coase, Founding Scholar in Law and Economics, 1910-2013. *UChicago News*, September 2, 2013. Dostupné na <http://news.uchicago.edu/article/2013/09/02/ronald-h-coase-founding-scholar-law-and-economics-1910-2013>.
- CHEUNG, S. N. S. 1969. Transaction Costs, Risk Aversion, and the Choice of Contractual Arrangements. *Journal of Law & Economics*. 1969, Vol. 12, No. 1, pp. 23–42.
- JENSEN, M. C.; MECKLING, W. H. 1976. Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of financial economics*, 1976, Vol. 3, No. 4, pp. 305–360.
- LISÝ, J. a kol. 2003. *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava: IURA Edition, 2003.
- MEADE, J. E. 1952. External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation, *Economic Journal*. March 1952, Vol. 54, No. 245, pp. 54–67.
- NORTH, C. D. 1991. Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*. 1991, Vol. 5, No. 1, pp. 97–112.
- OSTROM, E. 1990. *Governing the Commons – The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, New York: Cambridge University Press. 1990.
- PIGOU, A. C. 1920. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan, 1920.
- PRIZE LECTURE 1991. The Institutional Structure of Production. Dostupné na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1991/coase-lecture.html.
- PRIZE LECTURE 1993. Economic Performance through Time. Dostupné na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1993/north-lecture.html.
- STIGLER, G. J. 1966. The Unjoined Debate. *Chicago Today*, University of Chicago, winter 1996. Reprinted in STIGLER, G. J. *The Citizen and the State: Essays on Regulation*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1975. pp. 3–13. ISBN 0226774287.
- STIGLER, G. J. 1988. *Memoirs of an Unregulated Economist*. The University of Chicago Press Books, 1988. s. 235. ISBN 9780226774404.
- WILLIAMSON, O. E.; WINTER, S. G. 1993. *The Nature of the Firm – Origins, Evolution and Development*. New York: Oxford University Press, 1993.

TRANSACTION COSTS, PROPERTY RIGHTS AND EXTERNALITIES – ON THE CONTRIBUTION OF R. H. COASE TO ECONOMICS

Anetta Čaplánová, Marcel Novák, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1,
SR – 852 35 Bratislava (anetta.caplanova@euba.sk, marcel.novak@euba.sk)

Abstract

The paper discusses the contribution of R. H. Coase to economics and his role as a founder of the new institutional economics. Coase also contributed to the establishment of Law and Economics as a discipline, he is the author of the transaction cost theory and of the Coase Theorem. The paper discusses main aspects of his theory and his core theoretical contributions including more recent ones as well as their impact on the development of the economic theory and economic policy. The role of transaction costs, well established property rights, the institutional framework and the need to relate economic analysis to the real economic development and to overcome the isolation of the formal economic analysis are identified as crucial contributions of Coase to economics relevant for the current stage of the development of economics and economic systems.

Keywords

New Institutional Economics, Law and Economics, Ronald Coase, transaction cost, social cost, externalities, public goods, Coase theorem

JEL Classification

B31, B32